

PREDSLOVANSKI OSTANKI V SLOVENŠČINI

France Bezlaj

Poleg zgodovine jezika v ožjem smislu besede, to se pravi razvoja njegove fonetične, morfološke in sintaktične strukture, je važna naloga jezikoslovnega raziskovanja tudi kulturna zgodovina jezika. S tem nekoliko ohlapnim terminom bi lahko označili vse tiste neštnevilne jezikovne pojave, ki pričajo o razvoju miselnosti, o smernicah in o naravi nekdanjih kulturnih stikov s sosedi, o notranji rasti izraznega fonda in o njegovi pojmovni vsebini, skratka vse tisto, kar karakterizira jezik kot produkt razvoja v času in v prostoru. Pri tem ni mišljena samo lingvistična karakteristika besednega fonda, kakor jo srečujemo po navadi v zelo skromni meri in slučajno izbrano v posameznih jezikoslovnih učbenikih, ampak čimbolj skrbna in vsestranska analiza celotne leksike, podedovanih prvin, substrata, adstrata, opuščeni besed in nadomestil zanje, lingvističnih kalkov in novih miselnih zvez, bogastvo sinonimike in posameznih pomenskih kategorij. Iz vsega tega je mogoče izluščiti mnogo konkretnih ugotovitev, ki osvetlijo socialno strukturo prebivalstva v posameznih obdobjih, kulturne tokove od blizu in daleč, njihovo jakost, vsebino in vplive. Nekaj malega je iz vsega tega mogoče sklepati celo o razvoju nacionalne mentalitete.

Vendar ne poznam v svetovni lingvistični literaturi nobenega sintetičnega dela, ki bi združevalo vse te zahteve, čeprav se vedno bolj pogosto pojavljajo različne podrobne študije takšne vrste o raznih jezikih, ki vedno bolj jasno kažejo, kaj vse je mogoče sklepati iz izraznega fonda za kulturno in socialno zgodovino naroda. Celotna kulturna zgodovina jezika pa je še vedno vprašanje bodočnosti. Saj je to neprimerno težja in kočljivejša naloga kakor orisati notranji gramatični ustroj jezika. Historična gramatika je po organizaciji dela in po delavnih metodah sorazmerno dokaj enotna veda. Kulturna zgodovina jezika pa bi zahtevala široke kolaboracije različnih strok. Lahko bi rekli, da je izrazni fond vsakega jezika kakor folklor nekakšno smetišče ali rečne naplavine, kjer leže drug poleg drugega drobci različne starosti, izvora in namena. Staro se prepleta z novim, domače s tujim;

nekaj je lepo ohranjenega, drugo spet pa je tako obrušeno, da se upira zanesljivim opredelitvam.

Seveda pa takšni pogledi na izrazni fond zahtevajo, da razčistimo prej nekatera načelna stališča. Vsaka beseda v jeziku mora biti raziskovalcu enakovredno gradivo. Najsi bo to stara podedovana slovanska beseda, germanska, romanska, madžarska ali celo turška izposojenka, ekspresivna tvorba, lingvističen kalk, nova presaditev iz drugih slovanskih jezikov, najsi bo to že pogostno rabljeni knjižni izraz ali narečni lokalizem, vsaka beseda je kulturno historičen dokument že po svojem poreklu, še bolj pa po svoji semantični vsebini in po položaju, ki ga zavzema v pojmovni kategoriji, ki ji pripada. Lahko pa bi rekli, da so s tega stališča ljudske besede le dragocenejše kakor knjižne. Zavedati pa se moramo tudi, da sestavljajo najmanj polovico vsega izraznega fonda v vsakem jeziku imena, najsi bodo to že krajevna ali osebna. Nič manj važna in zgovorna niso kakor besede. Med besedami in imeni tako in tako ne moremo postaviti ostre meje. Za vsako ime kakršne koli vrste lahko rečemo, da je bilo nekoč in nekje beseda, kakor jih je toliko še danes. Imena so pa mnogo bolj konservativna kakor besede, geografska imena pa imajo še to prednost pred njimi, da ne spreminjajo mesta, kjer so bila dana. Popolni slovar slovenskega jezika bi moral obsegati prav tako vsa imena, ki se pojavljajo na slovenskih tleh, kakor vse besede, tudi takšne, ki se jih pravopis izogiba. Šele takšen slovar bi mogel postati temelj kulturni zgodovini jezika.

Slovenščina je ravno s teh stališč izredno zanimiv jezik. Vse tri največje evropske jezikovne skupine, slovanska, romanska in germanska, so se samo na enem mestu stikale in tisoč let vplivale ena na drugo. Na slovenska narečja so šele v najmlajši dobi začele delovati združevalne tendence. Ljudski jezik je nenavadno pisan, vedno znova nas presenečajo lokalni arhaizmi in zanimive inovacije. Pri nas najdemo žive romanske in germanske besede, ki sta jih italijanščina in nemščina že izgubili ali jim vsaj znatno spremenili prvotne pomene. A tudi slovanska leksika nas mnogokrat začudi, saj žive druga poleg druge vzhodnoslovanske in zahodnoslovanske leksične posebnosti. Ne manjka tudi sledov predslovanskega prebivalstva. Za nekatere novejšje lingvistične discipline, kakor je bazenska lingvistika ali stratigrafija jezika, je slovenščina pravo odkritje.

Pravzaprav te discipline niti niso tako nove, saj so stare kakor lingvistika sama. Vendar jim šele sedanja doba daje pravi smisel in vsebino, a tudi pogoje za uspešno rast. Kdor je vsaj oddaleč povohal jezikoslovje, bo vedel, da ne samo tradicionalna znanost, ampak tudi

današnja praksa kaj malo upošteva preprosta načela, o katerih je bilo govora. Kot je redkec jezikoslovec, ki bi jim skušal ugovarjati, je redkec tudi tisti, ki bi jih upošteval pri svojem delu. Notranji razvoj lingvistike je privedel polagoma v zelo shematične cepitve. Od indoevropske lingvistike se je najprej odcepila slavistika kot samostojna grupa. V zadnjih desetletjih pa slavistika vedno bolj razpada v rusistiko, polonistiko, bohemistiko, slovenistiko itd. z vedno bolj rahlo medsebojno povezavo. Čim bolj se je v praksi izvajala ta cepitev, tem manj je bilo delavcev, ki bi bili še usposobljeni raziskovati izrazni fond, ki je povsod produkt kompleksnega razvoja ter zahteva zato tudi kompleksne vede. Nima pomena, da bi na tem mestu podrobno razpravljali o globokem in popolnem razkolu, ki se je v zadnjih štiridesetih letih izoblikoval med uradnimi slavističnimi disciplinami in slovansko leksikologijo. Za avtorje najnovejše slovenske slovnice je na primer beseda *pečat* izposojena iz nemškega *Petschaft*, čeprav je že Miklošič vedel, da je ravno obratno res, ter je ta prastara kulturna beseda, verjetno sumerijskega porekla, šele preko slovanskih jezikov prodrla na zahod. Naši puristi pa so za nemški pojem *Speiche* skovali izraz »konice za kolesa«, ker je nemško *Spitze* »konica«. Pozabili so, da je *špica* ali *žbica* star slovanski izraz za pojem *Speiche* in da so si že Pragermani to svojo besedo izposodili iz praslovanskega **stīpika*. Takšnih strokovnih anekdot bi se dalo naštetih še dolgo vrsto, vendar ne gre za to, da bi smešili avtorje naše jezikovne zakonodaje, ampak samo osvetlili nevarnosti, v katere se podajajo preveč detajlirane lingvistične discipline, kadar zavestno in hoteno pretrgajo zvezo z matično stroko, iz katere so izšle.

Jezik sestoji iz izraznega fonda. Glasoslovne zakonitosti pa so neke vrste abeceda, sistem, s pomočjo katerega lahko spremljamo razvoj. Vse strukturalistične, puristične, estetske, psihološke in druge abstrakcije pa izgube svoj smisel in postanejo same sebi namen, ako prenehajo upoštevati historično in kulturno historično vrednost izraznega fonda. Naj trdijo posamezniki, kar hočejo, prodiranje v skrivnosti izraznega fonda je in bo še dolgo ostala osnovna naloga jezikoslovja in pri tem imajo vse druge discipline samo vrednost pomožnih ved.

Slovenščina kot produkt razvoja v prostoru in času pa je še tako slabo raziskano področje, da bi bilo dela še za nekaj rodov strokovnjakov, kadar se bo uradna slovenistika ovedla, kako daleč je zašla na stranpoti. Že Miklošič je položil trdne in solidne temelje ne samo splošno slovanski, ampak tudi slovenski leksikografiji. Pozneje pa nismo razen Štrekljeve *Lehnwörterkunde* dobili nobenega večjega sintetičnega dela o slovenskem izraznem fondu. Kako lepa naloga bi

bila na primer vsestransko raziskati romanski adstrat v slovenščini. Ne samo, da bi bilo treba rešiti še celo vrsto spornih vprašanj in nejasnosti o glasoslovnih substitucijah, nič manj važno ne bi bilo pojasniti, kako in s čim je na našo narodno bit vplivala romanska kultura in kakšne so bile romanske posebnosti v primeri z germanskimi vplivi v posameznih razdobjih. Etimologija je že sama po sebi kos kulturne zgodovine. Kdor se je potrudil, da je sledil poreklu takšnih vulgarnih izrazov kakor je na primer *buzarant*, je bil več kot presenečen, da je prišel do izhodišča »*bolgar*«. Vsi naknadni pomeni so se razvili iz srednjeveške italjanske psovke za bosenske bogomile, kakor se je ime *Pegam* v narodni pesmi razvilo iz nemške psovke za češke husite. Usoda obeh izrazov pa nam pokaže tudi tipično razliko med duhom germanske in romanske verske propagande.

Sintetične študije adstrata pa se ne bi smele zadovoljiti samo z izposojenkami, ampak bi morale upoštevati tudi kalke, to se pravi dobesečne slovenitve tujih besed in celotnih miselnih zvez. Kalki niso samo posebnost novega knjižnega jezika, kjer se porajajo besede tipa *kolodvor* za nemško *Bahnhof*. Nastajali so že davno prej tudi v ljudskem jeziku. Slovenska in čakavska beseda *kruh* je na primer že poznoantični kalk; Slovani so za pojem »kruh« prinesli s seboj starejšo gotsko izposojenko, ohranjeno v slovenski besedi *hlebec*. Lingvistični kalki so lahko cele fraze in stavki. Za porod v družini pravimo na primer »peč se je podrla«. Enaka fraza je znana v romanski ladinščini. Pregovor »reven kot cerkvena miš« pa je povzet po nemščini; Rusi pravijo »gol kot sokol«. Ljudsko *merkuca* je prav tako kakor v strokovni terminologiji »morska mačka«, v zadnjih izdajah šolskih knjig celo »zamorska mačka«, iz nemškega *Meerkatze*. Le da je ljudski izraz napravil verjetno ovinek preko ladinskega *merekats*, ker so posebno Ladini hodili z opicami po svetu.

V razliko od purista lingvist leksikolog ne bo izbiral med izrazi in dajal prednost temu ali drugemu po včasih zelo subjektivni presoji, ampak bo registriral oboje, izposojenko in kalk kot dva kulturno-zgodovinska pojava, produkt časovno različnih obdobij v jeziku.

Študij adstrata, najsi bo to že germanski, romanski, madžarski in v novejši dobi tudi slovanski, pa zajema pravzaprav samo eno plat jezikovnih vplivov. Čeprav se tudi pri tem proučevanju pojavljajo številne težave in ostane na koncu še marsikaj nejasnega, imamo vendar opraviti z živimi sosednjimi jeziki, katerih razvoj poznamo najmanj tako dobro kakor slovenskega. Najtrši problem je določati relativno starost posameznih izposojenk, vendar ima lingvist na razpolago toliko oporišč v substitucijski fonetiki, razširjenosti besed in

deloma tudi v njihovem pomenu, da takšno delo ni brezupno. Veliko teže pa je operirati s predzgodovinskimi vplivi, s tako imenovanim substratom.

To je skupen izraz za jezikovne ostanke starejših plasti prebivalstva, ki je govorilo drugačen jezik in je nekoč utonilo v prevladujoči plasti. V Dalmaciji govorimo na primer lahko tudi o čakavskem substratu pod današnjo štokavščino, ne samo o romanskih, ilirskih in predilirskih jezikovnih ostankih. Seveda pa rabimo izraz substrat samo za takšne besede in imena, ki so na določenem ozemlju neposredno prehajala iz jezika v jezik. Čeprav so besede kakor *galeja* ali *gondola* po svojem poreklu venetoilirske, so postale najprej mediteranski kulturni izrazi ter so šele kasneje prešle k Slovanom. Prav tako ne bi mogli za slovenske besede tipa *peča* ali *jota* trditi, da so keltski substrat, ker smo si jih šele kasneje izposodili od sosednjih Romanov. Med jezikovnimi ostanki, ki so gotovo avtohtoni, so zaradi tega najbolj zanesljivo gradivo geografska imena.

Rojstvo slovenščine moramo postaviti v dobo slovanske naselitve v Alpah. Popolnoma brez smisla bi bilo posegati še dlje nazaj v neko suponirano praslovansko narečje, kot so včasih sklepali nekateri starejši avtorji. Kolikor je bilo jezikovnih razlik med posameznimi praslovanskimi narečji, so se med selitvijo ali kmalu po njej zabrisale, da jim ni več mogoče slediti. Dovolj pa je arheoloških, zgodovinskih in tudi lingvističnih dokazov, da slovanska naselitev v Alpah ni bila enotna in so se je udeležili drobci različnih praslovanskih plemen. Šele prostor in čas sta začela polagoma oblikovati zarodke bodočih slovanskih narodov. Eden izmed najbolj nesmiselnih znanstvenih sporov se je v slavistiki razvil okoli vprašanja, ali so bili panonski Slovani pred madžarskim navalom Slovenci ali Slovaki. Verjetno se je tam tvoril zarodek slovanskega naroda, ki bi se razvil tako, kakor bi mu dopuščale zgodovinske in geografske prilike. Morda ne bi bilo niti Slovencev niti Slovakov, ako bi ostala in se mogla razviti slovanska Panonija.

Izrazni fond, ki so ga Slovani prinesli s seboj, je ostal temelj kasnejše slovenščine. Za nas je doba naselitve jezikovni mejnik. Starejša usoda praslovanščine nas tukaj ne sme zanimati niti motiti, čeprav je tudi v praslovanščini sami na pretek snovi za lingvističnega paleontologa. Alpska slovanščina pa je takoj začela vsrkavati vase nove prvine, karakteristične za novi življenjski prostor. Ker je bilo to ozemlje, ki je takrat že nekaj stoletij pripadalo rimskemu imperiju, nam njegova usoda v predslovanskem obdobju seveda ni popolnoma neznana. Vemo, da so bili tukaj Rimljani, da so pred njimi živeli tukaj

Kelti, ki pa so se pojavili šele približno dve sto let pred Rimljani ter se pomešali z Iliri; ti pa tudi niso bili prvi naseljenci, saj segajo sledovi naselitve pri nas daleč nazaj v paleolitik. Ilirska selitev na Balkan se je vršila verjetno že tisoč let pred keltsko invazijo. O predilirskih plasteh prebivalstva pa seveda lahko samo ugibamo.

V Evropi skoro ne najdemo področja, na katerem bi se samo en narod udeležil procesa kolonizacije. Samo za Skandinavijo trdijo germanisti, da se tam ni posrečilo najti nobene druge imenotvorne plasti razen germanske. To bi pomenilo, da so bili Germani prvo ljudstvo, ki se je začelo stalno naseljevati v teh predelih. Arheolog bo imel seveda tehtne pomisleke, da bi mogla najstarejša skandinavska kultura zrasti iz indoevropske tradicije in v pragermanščini je cela vrsta sumljivih prvin, ki bi jih bilo težko uskladiti z indoevropskim razvojem. So pa prav gotovo frapantne jezikovne paralele takšne vrste, kakor so na primer med imeni dveh nordijskih rek *Eisand* poleg *Eisa* in našo *Sočo*, venetsko *Aesontius*. Zdi se, da je to nekakšna participialna tvorba k staroindijskemu glagolu *ēsati* »hiti, dere«. Takšne paralele kažejo, kako malo so bili še zdiferencirani indoevropski jeziki v času najstarejših selitev Indoevropejcev in kako daleč nazaj sega germanska imenotvorna tradicija v Skandinaviji.

Vendar je Skandinavija izjemno področje. Čim dlje gremo proti jugu, tem več plasti lahko ugotovimo pod zadnjo najmlajšo, in posebno srednjeevropski bazen je kotel, ki se je jezikovno ustalil šele v zadnjem tisočletju. To velja tudi za slovensko etnično ozemlje.

Jezikoslovje mora seveda skrbno upoštevati izsledke drugih zgodovinskih ved, posebno arheologije. Treba pa je skrbno razlikovati med dejstvi in hipotezami. Jezikoslovne hipoteze lahko zavedejo v zmoto zgodovinarja ali zgodovinske jezikoslovce. Dejstvo je, da imena *Aesontius* in *Eisand* po znanih glasoslovnih zakonih sodijo skupaj. Etimologija je pa gotovo samo hipoteza. Takšnih hipotez je tudi v arheologiji malodane več kot dejstev samih. Vedno številnejše so na primer kritike tako imenovane etnološke metode v arheologiji, ki jo je tako na široko posplošila nemška znanost, da pripada arheološka kultura določenega tipa eni sami etnični plasti. Zato se le redkokdaj posreči uskladiti izsledke lingvistične paleontologije z arheološkimi. Na našem ozemlju bi bilo prav značilno vprašanje Keltov. V sorazmerju z bogatimi arheološkimi najdbami, ki jih pripisujejo Keltom, so keltski jezikovni ostanki ne samo v slovenščini, ampak povsod v jugovzhodnih Alpah nepričakovano skromni. Kelti gotovo niso bili na našem ozemlju večjega upoštevanja vreden kolonizacijski faktor. Morda so bili samo tanka plast okupatorjev kljub bogastvu materialne kulture, ki kaže

njihov vpliv. Sicer pa je za Kelte značilno, da so sorazmerno hitro izginili celo tam, kjer so bili avtohtoni.

Seveda pa tudi od lingvistične paleontologije ne smemo pričakovati čudežev. Čim dlje sežemo nazaj, tem več je nejasnega. Mnogo je spornih vprašanj in razlik v načelnih stališčih. Vendar se tudi ta veda razvija in njeni temelji postajajo vedno solidnejši.

V antičnih virih se je z našega ozemlja ohranilo samo nekaj desetih geografskih imen in antroponimov. To gradivo je več kot skromno. Pomisliti je treba, da je mnogo imen sporočenih samo v enkratnem, pogosto dokaj nezanesljivem zapisu. Večkrat sporočena imena pa po navadi zelo variirajo. Iz zapisov *Emona*, *Aemona*, *Ema*, *Haema*, *Hannonia*, *Hemionia*, *Hemona*, *Hemmona*, *Hemma*, *Hennonia* si ne moremo ustvariti nobene sodbe, katera oblika je najbližja izreki nekdanjih domorodcev. V primerih kakor je *Poetovio*, *Petovio*, *Patabio*, *Petabio*, *Petavio*, *Potobion*, *Petaviona* nam današnja slovenska oblika imena *Ptuj* nekoliko pomaga, katerim oblikam lahko damo prednost pred drugimi. Te dokaj velike razlike v grafiki še bolj zmanjšujejo vrednost samo enkrat izpričanih imen.

Nekaj splošnih kriterijev pa lahko ugotovimo že po prvem, površnem pregledu. Le malo imen na našem ozemlju je latinskih, večina kaže na drugačen jezikovni medij. Znana je rimska suhoparnost v imenih. V primeri s slovansko, germansko, še prav posebno pa keltsko bogato tvornostjo v kategoriji osebnih imen razpolaga vse starejše latinsko klasično obdobje samo z enajstimi antropnimi, med katerimi jih je dobra polovica etruščanskih. Če so imeli več otrok, so jih imenovali po številkah, *Primus*, *Secundus*, *Quintus*, *Decimus* itd. Tudi postaje ob rimskih cestah imajo malodane takšna imena kakor ulice v New Yorku, v kolikor so latinskega porekla in ni bilo tam že prej naselbine s starejšim domačim imenom. Ta imena se skoraj redno niso ohranila v živem jeziku. Ako izvzamemo ime, kakor je *Hrušica* za nekdanje rimsko *Ad Pirum*, kjer je zveza brez dvoma zanimiva, vendar lahko samo slučajna, antična latinska onomastika pri nas ni pustila globljih sledov. Julijske Alpe se res imenujejo po Juliju Caesarju in *Forum Julium*, današnji *Čedad*, je dal ime *Furlaniji*. Staro *Julium Carnicum* je verjetno današnje *Zuglio*, malo pa je verjetno, da bi bilo slovensko *Zilja* iz latinskega *Julia vallis*, kot je nekoč mislil Ramovš, ali da bi bilo današnje *Horjul* iz **Forum Julium*. Za *Koper* najdemo že v antiki ime *Caprae*, *Capris*, torej *Kozji otok*, poleg grškega imena *Justinopolis* in kasnejšega beneškega *Capodistria*. Ne smemo pa romanskih imen, ki jih najdemo sorazmerno precej na zahodu, tipa *Matajur* iz staro furlanskega *Mont mad'or*, pisano 1275 in *Monte Majori*, toda še

680 *Monsregis*, ali *Montaž* ter *Landarska jama* iz *antrum* »votlina« prištevati k latinskemu substratu, ker kažejo dovolj jasne sledove kasnejše romanske fonetike. Pri tem nas ne sme motiti, da je tudi v Bohinju ime *Matajurec*. To nam kaže samo, kako daleč v našem zaledju se je skoro pol tisočletja po prihodu Slovencev mešal romanski živelj s slovenskim. Med krajevnimi imeni na *-an* in na *-ana*, tipa *Sesljan*, *Sežana* in podobno, jih je večina izvedenih iz romanskih antroponimov. Ta imena so koncentrirana v pasu Kras, Posočje, Beneška Slovenija. Izven tega pasu so imena na *-ana* zelo redka, n. pr. *Pečana*, 975 *Bosanga alpis*, *Bocsana*, 989 *Bosana* ter *Ljubljana* in dve reki *Bregana*, ena na hrvaški meji, druga *der Fragant*, ca 1300 *Fragan* iz **Brėgana*, pritok Molne na Koroškem. To so imena, ki jih je težko pojasniti.

Čeprav to ni vedno lahko, moramo vendar strogo ločiti antični latinski substrat in kasnejšega romanskega, ki se pojavlja samo na zahodu današnjega slovenskega etničnega ozemlja. Za večino antičnih imen pa lahko na prvi pogled sklepamo, da niso mogla nastati v latinskem jezikovnem mediju. Toda ohranjeni latinski in grški zapisi so seveda samo približne grafične substitucije za neznano lokalno izreko. Imena so nam sporočena v različnih obdobjih, računati moramo skoraj s celim tisočletjem antičnih podatkov, ki so žal le malokdaj točni in popolnoma zanesljivi. Za najstarejšega antičnega zgodovinarja Herodota sta bila *Alpis* in *Karpis*, kar ne more biti drugega kakor *Alpe* in *Karpati*, le dva pritoka Donave. Toda tudi podatki iz zadnjih razdobj antike niso vedno takšni, da bi jih mogli vsaj približno lokalizirati. Rečno ime (a tudi krajevno) *Aquilis*, *Akylis* poleg *Aquilina*, *Akylina* in *Aequorna*, *Aecorna* je lahko *Ljubljanica* ali pa tudi kateri izmed Padovih pritokov. Naj bodo glasoslovne kombinacije še tako duhovite, vedno bo tvegano spravljati s tem imenom v zvezo današnje *Ig*. Reka *Bustricius*, ki jo omenja anonimni Ravenat v sedmem stoletju po našem štetju, je bila lahko nekje na slovenskem ozemlju, lahko pa tudi v Karpatih; nekateri avtorji jo poskušajo lokalizirati na Sedmograškem. Gotovo pa to še ni mogla biti slovanska *Bystrica*, kakor so mislili včasih. Danes vemo, da je Ravenat zajemal iz starejših antičnih izročil ter ni poznal obdobjnih geografskih prilik. Zaradi traškega rečnega imena *Bustra* pa sodimo, da so tudi neslovanski jeziki poznali to osnovo in je tudi drugim služila za tvorbo rečnih imen kakor Slovanom.

Takšnih paralel je dovolj na razpolago. Ime *Tergeste*, današnje *Trst*, so spravljali v zvezo s slovanskim *trg* že davno prej, preden so postali pozorni na neki ilirski nagrobni napis, kjer je osebnemu imenu *Tergitio* dostavljen latinski prevod *negotiator* »trgovec«. Ilirsko žensko

ime *Veselia* je gotovo sorodno našim imenom *Veselko*, ker je ta osnova znana samo v baltoslovanščini. Ravno tako je venetsko žensko ime *Moldia* sorodno po korenu in pomensko slovanskemu *Mlada*. Naše *gaber*, *graber* je ista beseda kakor makedonsko ilirsko *grábion* »hrastov les, baklja«. Zanimivo pa je, da je še več takšnih podobnosti med ilirščino in venetščino ter današnjimi baltskimi jeziki, a tudi germanščino. To nam samo potrjuje znano dejstvo, da so bili v pradomovini Baltoslovani sosedje Ilirov, Venetov in Pragermanov.

Zgodovinar, ki bi se namenil zbrati vse antično onomastično gradivo, kar ga prihaja v poštev za slovensko etnično ozemlje, ne bi imel lahkega dela. Lokalizacije v antiki sporočenih imen so po večini plod zapletenih špekulacij in kombinacij, oprtih deloma tudi na arheološke najdbe, s katerimi je treba sproti korigirati in dopolnjevati starejša mnenja. Pri grafični podobi imen pa je treba čim bolj skrbno upoštevati vse izsledke tekstne kritike antičnih virov kakor tudi primerjalnega jezikoslovja, kar nam vse skupaj vendarle lahko pomaga opredeliti vsaj verodostojnost posameznih podatkov.

Od lingvistične paleontologije pa seveda ne moremo zahtevati, da bi nam za vsako ime pojasnila njegov jezikovni izvor in pomen. Etimologije za vsako ceno se po navadi izkažejo kot nevzdržne. Še tako duhovite kombinacije vise v zraku, dokler jim široko zajeto primerjalno gradivo in vsestranski pretres ne vdahne neke stopnje relativne verjetnosti. Vendar je delo lingvистa pri tem tipanju v temo izredno pomembno in mnogostransko. Mnogo je imen, pri katerih nam že njihova razširjenost pomaga določiti jezikovno plast, ki je bila nekoč imenotvorna. Tudi areali posameznih sufiksov in načina imenske tvorbe nam sprožijo včasih upoštevanja vredne predstave ali vsaj izdatno pogloblje problem. Del imen pa je seveda mogoče tudi pomensko dokaj zanesljivo pojasniti. Z rekonstrukcijami današnjega imenskega in besednega fonda pa je mogoče antična izročila še izdatno dopolniti.

Seveda je tudi pri rekonstrukcijah verjetnost vedno samo relativna. Vendar je že minil čas, ko se je lingvistična paleontologija upala opirati samo na antične podatke. Mnoge rekonstrukcije so se izkazale tako posrečene, da so z njihovo pomočjo znatno dopolnili celotno sliko. Sedanja krajevna in geografska imena se začno pojavljati v srednjeveških listinah že od osmega stoletja dalje in so pravzaprav starejša kakor marsikateri antični tekst, ki se nam je ohranil samo v poznih srednjeveških prepisih. V skladu z glasoslovnim razvojem današnjih živih jezikov, z upoštevanjem vseh historičnih in arheoloških podatkov in z uporabo primerjalnih metod postane takšna rekonstrukcija celo bolj zanesljivo gradivo kakor marsikateri antični zapis. Čim kasneje

je kakšno ime prvič zapisano, tem bolj hipotetičen je seveda vsak poskus razlage. Vendar proti rekonstruiranemu imenskemu substratu ni toliko in tako tehtnih načelnih pomislekov kakor proti besednemu, čeprav je popolnoma logično in teoretično upravičeno sklepati, da so staroselci pustili svoje sledove tudi v besednem zakladu povesod, kjer je ostalo za njimi dovolj imen.

Študij besednega substrata pa spada še vedno med najbolj kočljiva vprašanja v jezikoslovju. Res so v prejšnjem stoletju mladogramatiki z indoevropskim primerjalnim glasoslovjem zgradili solidne temelje za rekonstrukcijo jezikovnega razvoja od skupnega indoevropskega prajezika do današnjega stanja. Vendar je pokazala skušnja, da zajemajo ti razvojni zakoni samo približno petnajst odstotkov besednega fonda v katerem koli današnjem evropskem jeziku. Vse drugo se je razvilo drugače ali pa je kasneje prišlo v jezik. Vemo, da razpolagajo primitivni jeziki le z okoli tisoč pojmi, današnji veliki slovarji modernih kulturnih jezikov pa obsegajo že nekaj sto tisoč besed. Vemo pa tudi, da se nove besede ne rojevajo iz zraka. Osnovnih principov besedotvorja ni veliko. Otroški jezik je tem bolj tvoren, čim manjša je jezikovna skupnost. V davni preteklosti je gotovo odigral važno vlogo. Kasneje pa so najbolj ploden način tvorbe postale sufiksacija in prefiksacija, nato slede izposojenke vseh vrst, od mednarodnih kulturnih izrazov — vsaka doba je imela svoje — do adstrata, substrata in superstrata. Vmes pa mrgoli vse polno nepravilnih tvorbo, po večini psihološkega izvora. Ta princip deluje vedno znova ter premeša včasih besede do nepoznanja. Oglejmo si samo slovensko besedo *žlambor*, *žlabor* »votlo drevo, votlina v deblu«. Šele primerjava s celo vrsto besedi z enakim pomenom, kakor so slovensko *škrambol*, *škrabol*, *škramola*, *skramola*, *škreiben*, rusko *skoruba*, bolgarsko *koruba*, *skoruba*, *skorupa*, češko *koráb*, slovaško *koraba* nam pokaže vse metateze, asimilacije in druge iregularnosti te besedne družine, kamor spada tudi slovensko *škrlupa*, *škrlup*, *škralup*, *škrapa* »smetana na mleku«, v drugih slovanskih jezikih pa tudi vrsta besed s pomenom »jajčna lupina« kakor češko *skořápka*, slovaško *škrupina*, lužiško *šcorpina* in še mnogo drugega. Izhodišče za vse je verjetno **skorolupa*. Pri tem pa še ni dolgo tega, kar so čisto resni avtorji primerjali bolgarsko *koruba* s predromanskim **karabo-*, **karavo-* »votlo drevo«.

Laže je najti šivanko v seniku kakor zanesljivo ugotoviti besedni substrat v današnjem živem jeziku. Popolnoma brezupna pa ta stvar vendarle ni. Počasi se nabirajo besede, ki se zde jezikoslovcu sumljive. Kadar je besedni fond nekega jezika do kraja preiskan, je s takšnimi besedami že laže operirati. Težave so pa neprimerno večje

pri besednem substratu kakor pri imenskem, da o fonetičnem in sintaktičnem substratu niti ne govorim.

Šele vse to gradivo skupaj, antična izročila ter slovenistične rekonstrukcije, pri katerih pa upravičeno dajemo imenom prednost pred besedami, more služiti za podlago lingvistični stratigrafiji slovenskega ozemlja.

Po vsej Evropi so jezikoslovci že davno opazili, da je odstotek substrata najbolj bogat v rečnih imenih. Isto velja tudi za naše ozemlje. Medtem ko se je ohranilo sorazmerno malo krajevnih imen izmed tistih, ki jih omenjajo že antični viri, je cela vrsta rečnih imen še vedno živih. Ni mogoče dvomiti, da današnja *Sava* ne bi bila antična *Savus*, *Drava* *Dravus*, *Kolpa* *Colapis*, *Kolaps*, *Soča* *Aesontius*, *Sontius*, *Nadiža* *Natiso*, *Natissa*, *Natissus*, *Ter Turrus*, *Timav* *Timavus*, *Rižana* *Rusano*, *Risanum*, *Dragonja* *Argao*, ena izmed Krk *Corcora*, *Corcorus*, *Corcac* in enkrat en zapis *Cancorus* bi kazal na današnje *Kokra*. Prav tako je *Glina* na Koroškem verjetno staro *Glanis*, *Clanis*, *Raba* *Arabo*, *Arrabo*, *Zala* *Sala*. Danes imamo v Sloveniji in na Koroškem štiri Krke, poleg tega pa še eno v Dalmaciji, ki je v antiki izpričana z drugimi imeni. Prav tako imamo dve *Kokri*, dve *Kolpi* in dve *Nadiži* in če upoštevamo sosednje nemško ozemlje tudi dve *Rabi*. Zato bo tudi naša *Raša* na Vipavskem gotovo isto kakor *Raša* v Istri, staro *Arsia*. Izmed antičnih rečnih imen je izginilo brez sledu samo *Frigidus*, današnje *Hubelj* ali *Vipava*, *Formio*, drugo ime za Rižano *Adsalluta*, kar je izpričano le kot ime rečnega božanstva za današnjo Savinjo, *Licus*, suponi-rano ime današnje *Zilje*, izpričano v imenu plemena *Ambilici*, ter imena kakor *Noarus*, *Aquilis*, *Bustricius*, za katera ne vemo, kako jih lokalizirati, čeprav je zelo verjetno, da je *Noarus* bilo ime Save v zgornjem toku. Zelo dvomljivo pa je, če je antično *Murius* in rimska postaja *Inimurio* v kakšni zvezi z današnjo *Muro*, ker se oboje glasoslovno ne ujema. Pozornost zasluži tudi ime rečnega božanstva današnje Ljubljani *Laburus*, kar nas kakor krajevna imena *Lebra* in *Elebra* pri Ravenatu opozarja na današnje *Ljubljana*, čeprav se temu problemu glasoslovno ni mogoče zadovoljivo približati.

To gradivo, ki popolnoma soglaša z razmerami v sosednjih pokrajinah, bodisi v Alpah, v furlanskem nižavju ali tudi na Balkanu nam kaže, da so vse večje reke malodane regularno ohranile predslovanska imena. To je dragoceno vodilo, ki daje neprimerno večjo gotovost rekonstrukcijam današnjih imen. Težko bi bilo dvomiti, da bi ne bilo *Sotla*, hrvaško *Sutla* staro **Sontula* ali morda celo **Aesontula* »mala Soča«. Druga *Sotla* se v srednjem veku omenja kot pritok Mirne. Pri imenu *Mura* sklepamo iz starejših nemških substitucij na prvotno slo-

vensko **Mora* in to bi lahko primerjali z venetskim *Mare*, drugim imenom za Timav. Tudi za *Vogljajno* se zdi, da bi mogla biti stara **Aquilania*, ker je tako daleč proti vzhodu težko misliti na latinsko *aquaneus*, kot je svoj čas sklepal Skok. Pri *Sora*, starejše *Sovra*, je tudi bolj verjetna razlaga iz predсловanskega *Savara*, kakor iz slovanskega »sotočje«, ker nikjer pri Slovanih ni izpričano niti eno takšno ime. V antiki je ta imenski tip izpričan v Panoniji, današnji ostanek je *Zäbernbach*, pritok Rabe. Toda eden izmed manjših pritokov Mirne se imenuje *Savrca*. Za staro *Savus* bi pričakovali slovansko **Sova* in ne *Sava*, ker je v latinskih heksametrih v *Savus* vedno kratek -a-. V Rusiji in na Poljskem je več rek z imenom *Sava* in te razlike v vokalizmu silno otežujejo etimologijo. Tudi *Dravus* bi moralo dati regularno **Drova* in tudi ta imenski tip ni redek. Podobne glasoslovne težave so tudi v razmerju imena koroške reke *Möll*, slovensko *Molna* (pri Ilirski Bistrici je še ena *Molna* ali *Mola*) in imenom njenega pritoka *Malnitz*. Ne vemo, ali je tu ista osnova kakor v imenu reke *Maltein*, slovensko *Malta*, staro **Malontina*. Albanško *mal* »gora«, romunsko *mal* »gora« je izpričano tudi v slovenskih dialektičnih besedah na Pohorju, kjer najdemo *mal* »gora, vrh« poleg *mel* v istem pomenu. Na staro **mel* bi kazali tudi imeni *Mils* in *Milse* na Koroškem (danes še *Millstätter See*), kar bi bilo kakor češka reka *Milže* staro **Mellissia*. Toda na Štajerskem je v rabi s pomenom »grič« tudi beseda *komolec* in gorskih imen *Komola* je več v Sloveniji. Je to zadnje samo slovenska metafora?

Vokalizem takšnih reliktoev utegne biti tako kompliciran, da je lingvist pri njih skoraj brez moči. Kakšno je razmerje med slovenskimi besedami za pojem »skalna čer«? Našli bomo *kar*, *ker*, *kir*, *čar*, *čer* (masculina) ter *čer* (feminina) poleg kolektivnih tvorbov *kerovje*, *kirovje*, *čerovje*. *Kar* se lepo ujema s švicarskim dialektičnim *charre* »apnenčasta čer«, kar razlagajo kot predindoevropski relik, *čer* pa bi se dalo vezati s slovenskim in splošnoslovanskim *čeren* »skalica, ognjišče«. Toda več kot verjetno je, da spadajo te besede skupaj, ne vemo pa, kakšen jezikovni medij je povzročil takšno pestrost oblik.

Tudi homonima nam že v slovenščini povzročajo težave, kaj šele, če so iz starejšega obdobja in nam njihov pomen ni jasen. Slovensko *naročje* v pomenu »naročaj n. pr. drv«, je izvedeno od *roka*, *naročje* v pomenu »Schooss«, v starejših verskih tekstih tudi »uterus«, pa je sorodno staropoljskemu *naroki* »drobovje« in staročeškemu *naročie* »modi«. Rečna imena *Labuta*, *Labodska dolina*, nem. *Lavant* in štajersko nemško *Lafnitz*, na Vorarlberškem *Aflentz*, v Franciji *Aubance*, v Litvi *Elbentas*, na Norveškem *Ulvunda*, vse iz **Albantia*, **Albanta* bi kazala na indoevropsko osnovo **albh-* »bel, svetel«, imena kakor slovensko *Ibana*

v Benečiji, furlansko *Albàne* pa bi kakor desetine gorskih in tudi krajevnih imen od Albanije do Atlantskega oceana v Španiji in na Škotskem govorila za neko drugo osnovo, za katero skušajo najti predindoevropsko razlago.

Substrat bi v nekem oziru lahko primerjali z zvezdami na nebu; vse vidimo enako oddaljene od zemlje. Šele zamotane operacije nam povedo nekaj več o resničnih razdaljah. Za raziskovalca slovenščine pa je važen v prvi vrsti položaj v času slovanske naselitve. Najprej je treba ugotoviti, da je gostota predslovanskih imen tem večja, čim bolj se pomikamo proti zahodni etnični meji in da jih je sorazmerno več v goratem svetu kakor v dolinah. V porečju Soče in Nadiže je vse polno rek in tudi manjših pritokov, za katerih imena zaman iščemo slovanske razlage. Naj omenim imena *Aborna*, *Avšček*, *Bača*, *Barbačina*, *Batava*, *Bedroža*, *Fedreg* (v srednjem veku pisano *Fedram*), *Glejun*, *Jarbena*, *Karnahta* (furlansko *Kornap*), *Kodrdjana*, *Lanja*, *Lijak* (pravzaprav *Lijag*), *Legrada*, *Loj*, *Malajba* (poleg *Ajba*), *Rbeč* (ali *Arbeč*), *Vrtovin* (staro *Ortaona*). K temu je treba prišteti na slovenskem in na furlanskem ozemlju še pet imen *Idrija* in poleg *Vipave* je treba omeniti tudi še *die Wippe* v zgornji Ziljski dolini. Pri imenih, ki so kasno izpričana in samo enkratna, se je težko prikopati do neke verjetne razlage. Kakor vodnih imen pa nrgoli v tem pasu tudi krajevnih imen predslovanskega porekla. Omenil sem že imena na *-ana*, tipa *Medana*, *Ibana*, *Tipana*, *Kožana*, *Kožbana*, *Sežana*, *Košana*, *Borjana*, *Biljana*, *Fojana*, *Mojstrana* poleg imen na *-an* tipa *Solkan*, *Sesljan*, *Ozeljan*, *Čepoan*, *Vedrijan*. Večino teh imen je mogoče izvajati iz romanskih antroponimov, kakor kaže sosednje furlansko in beneško, a tudi tirolsko in dalmatinsko gradivo. Vendar niso vsa imena tega tipa romanska. *Ibana* smo omenili že prej in tudi *Mojstrana* obenem z gorskim imenom *Mojstrovka* bi lahko spravljali v zvezo s predromanskim rastlinskim imenom, ki je v Karniji še živ v obliki *majostre* »borovnica«. Tudi za ime hrvaške reke *Korana*, za katero najdemo najbližje paralele v imenih francoskih rek *le Chrer*, *le Chéran* iz **karana*, bi prišla v poštev predindoevropska razlaga. Zaradi istrsko romanske besede *kodru* »poraščen hrib«, albansko *kodrë* »grič« bi se zdelo, da je naše *Kodrdjana* ilirska tvorba. Gotovo predromansko je tudi *Solkan* iz **Silicanum*. Vsak sufiks ima svojo posebno problematiko. Imena na *-ona* se zde ilirovenetska. Razmerje med *Brgin*: *Bergona*, *Humin*: *Glemona* kaže na enake fonetične substitucije kakor *Plomin*: *Flamona*, *Labin*: *Albona* v Istri ali *Skradin*: *Scardona* v Dalmaciji. Po istih fonetičnih zakonih smo dobili južni Slovani tudi *Rim* iz *Roma*. To ni mogel biti kakšen vulgarno latinski govor. Imena *Bate*, *Baske*, *Banjščica* kažejo naravnost na etnikon **Venti*. *Bate* so kakor

Benetke iz **Venetici* akuzativ pluralis iz **Venti* in izključiti moramo primerjavo z albanskim *vënt*, *vëndi* »bivališče«, kar je v antiki izpričano v imenu *Avendona* nekje ob cesti med Oglejem in Siskom. Takšna dejstva bi govorila za sklepanje, da je bila latinizacija našega ozemlja v rimski dobi zelo površna in omejena v glavnem na rimske vojaške centre z okolico. Staroselci na našem ozemlju ob času prihoda Slovanov niso bili jezikovno enotni in suponirati smemo poleg vulgarne latinščine tudi še ilirovenetske govore.

Vendar se zdi, da se je romanizacija vsaj deloma nadaljevala tudi kasneje v gorah zahodnega pasu. Soča je v romanistiki važna izoglosa v vrsti romanskih glasoslovnih pojavov. V imenih *Soča*, *Logatec*, *Solkan*, *Koper* ne najdemo romanske lenizacije kakor v imenih *Kobarid*, *Sužid*, *Vižinada*, *Modreja*. Ta druga vrsta imen kaže, da je bila slovenizirana kasneje. Imena kakor *Oglej* iz *Aquileia*, *Videm* iz *Utinum*, *Čedad*, *Čevdad* iz *Civitatem* nam pričajo, da se je ta glasoslovni pojav na furlanskih tleh izvršil dosledno. *Trojane* v notranjosti Slovenije iz **Trondjane* ne spadajo sem, ker je razmerje med *-t* : *-d* pri tem imenu starejše, kot razberemo iz zapisov *Atrans*, *Atrantia statio* poleg *Adrans*, *Hadrans*. Primeri kakor *Batuje* iz *Batavia* niso sigurni, čeprav je staro *Patavia* v Benečiji dalo *Padova*. Prezgodaj pa je še, da bi si zaradi skopega gradiva ustvarili neko zanesljivejšo sliko o romanskih palatalizacijah. Ime *Čadrga* je iz latinskega *Cataracta*, sumljiv je *Čepovan* in gorsko ime *Čaven*, vendar so ledinska imena *Čaven* tudi okrog Idrije in celo okrog Selc. Tudi imena *Ajba*, *Vrtojba*, *Postojna* kažejo vpliv romanske fonetike vsaj do enajstega stoletja, saj teh primerov skoraj ne moremo razlikovati od istrskega imena *Fojba* iz *fovea*, čeprav ne poznamo zanesljivih izhodišč za rekonstrukcijo teh imen. *Postojna* je morda iz imena rimskega rodu Postumov, po katerih se je imenovala rimska cesta *Via Postumia*. To se je ohranilo v imenu furlanske vasi *Postioma*. Toda nekje blizu Postojne je morala biti antična naselbina, pisana enkrat *Poedicon*, drugič *Por(r)eston*. Neko **Podestonia* bi moglo dati slovensko *Postojna*, seveda z udeležbo romanske fonetike.

Slika te romansko slovanske simbioze nam še daleč ni jasna. Zdelo bi se, da so poleg slovanskih naselbin živele tudi romanske, in sodeč po imenih, tudi predromanske ter se postopoma slovenizirale. Težko bi si danes drugače predstavljali proces, da je ista venetoilirski osnova *(s)karant-, *(s)karvant- dala najprej ime *Koroško*, kasneje na Pivki imena *Koretan*, še kasneje pa v Triglavskem pogorju *Škrvanta* obenem z gorenjsko dialektično besedo *škrvanta*. Predslovenskega imenskega gradiva, ki v vsem tem zahodnem pasu še čaka precizne lingvistične analize, je še zelo veliko, naj omenim samo gorska imena *Korada*, *Ka-*

talán, Avša, Tabrin, Krn itd. Celo *Možakla* nad Jesenicami kaže na romanski sufiks — *cula* kakor koroški *Gnigl* iz **Glanicula* ali istrsko *Keršikla*. Komaj verjetno pa je, da bi bila v *Možakla* romanska tudi osnova. *Krma* na Triglavu ima svoje paralele v istrskem *Mons Carma* pri Rovinju in v koroški dialektični besedi *krmol* ali *krmulja* »Bergvorsprung«, kjer tudi lahko suponiramo romanski sufiks pri predromanski osnovi. Toda imena *Krepake*, ki jih najdemo od Tolmina do Vač s pomenom »pust, nerodoviten svet«, kažejo neki predromanski sufiks kakor predromansko *graucus* z istim pomenom in celo v poljskih Beskidih je živa dialektična beseda *škrepike*, ki glasoslovno in pomensko popolnoma odgovarja slovenski obliki. Sorodna temu so imena *Krepa* poleg besede *krep* in *krepa* »skala«, kar se v oblikah *gripa, hripa, fripa in celo ripa* »skala« pojavlja v Dalmaciji in v Bosni ter celo na Češkem je izpričana dialektična beseda *křipa* »skala«.

Zdi se, da pri predslovanskih reliktih na naših tleh prevladujejo venetoilirski elementi. Imeni *Vipava* in *die Wippe* imata svoje najbližje sorodstvo v švicarskih Alpah, kjer je več potokov *Upi, Uppie, Upiabächl* in *Upital*, na Balkanu pa v traškem hidronimu *Hypios*. Litavsko in lotiško je *upė, upis* »voda, vodni tok«, toda staroprusko *apa* (primerjaj *Col-apis* »kriva reka«), kar z imeni nemško *die Aupe*, češko *Opava* itd., ter s stotinami imen na *-apa* v zahodni Evropi priča za starost teh dublet. Furlanske in slovenske *Idrije* se znova pojavijo pri Vitebsku v Rusiji, kjer je jezero *Idrie* in reka *Idrica*. Tudi nemška rečna imena *Itter* in *Euter* se zde blizu tej osnovi. Podoben areal imajo imena *Nevlja*, danes potok *Mevlja*, pritok Meže, in *Nevlje* z *Nevljico* pri Kamniku. Dvoje vasi in ena reka s tem imenom je pri Caribrodu na bolgarski meji, cela vrsta pa jih je v Rusiji v pasu Vitebsk — Pskov in celo v Litvi je reka *Nevel-upis*. *Nadiža* ima svoje paralele na Poljskem v imenu reke *Noteć*, nemško *die Netze* poleg številnih nemških rečnih imen *die Netze, die Nete* in tudi antična reka *Nedao* v Dalmaciji spada k isti germanski in venetoilirski osnovi *nato* »pluti«. Solidne venetoilirske etimologije imajo tudi *Argao*, današnje *Dragonja*, kar je izvedeno iz iste osnove kakor latinsko *argentum* »srebro«. Tudi *Rižana* more biti zaradi balkanskih paralel venetoilirski tvorba. Ime vasi *Tatre* v Brkinih, 1307 villa *Tater* bi bilo mogoče kakor gorsko ime *Trtra* v Hercegovini primerjati s *Tatrami* v Karpatih iz starejšega *Trtry*, pisano v dvanaajstem stoletju *Turtur*. V ukrajiniščini poznamo besedo *toutry* »skale«, francosko *tertre*. Težko se je spuščati v razpravljanje, ali je to indoevropska osnova ali pripada še starejši paleoevropski plasti. Na slovenskem ozemlju je sodeč po arealu venetoilirski relik. Morda je temu **tur-tur* sorodno tudi ime *Visoke Ture*, nem. *Tauern* iz neke za

indoevropsčino osporavane osnove **teur-* »gora«, iz katere je verjetno izvedeno tudi antično mesto na Koroškem *Teurnia* in etnikon *Taurisci* na Kranjskem. Gora in vas *Masore* nad Idrijo tudi ne more biti nič drugega kot *Mosor planina*, 1103 *Mazera mons* iz starega **Massaron*. Pri Kučih v Črni gori so izpričana tudi ledinska imena *Mosor*, vendar pomena te osnove ne poznamo.

Tudi med imeni, ki se niso ohranila v slovenščini, jih je mnogo, ki jih razlagajo ilirsko. Naj omenim *mons Tullon*, verjetno današnji Triglav, kar je z avstrijsko reko *Tulln*, 884 *Tullina*, božanstvom *Tullinus* in številnimi antroponimi *Tullia* v Benečiji, Istri in Dalmaciji verjetno ilirsko, čeprav je osnova morda predindoevropska. Staro ime za Hrušico *mons Odra* je sorodno s staroitalskim *ocar*, *ocris* »gora« ter je mogoče suponirati, da je poznala to besedo tudi venetoilirščina. Etnikon *Subocrini* bi pomenil torej »Podgorci«. *Lugeus lacus*, ime Cerkniškega jezera je etimološko sorodno s slovanskim *luža*. Sprejemljive ilirske etimologije imajo tudi krajevna imena *Atrans*, *Metullum*, *Nauportus*, *Adsalluta*, morda zaradi sufiksa tudi *Emona*, čeprav za to ime ne vemo, kaj naj bi pomenilo in je poleg *Emon* v Furlaniji in na Balkanu ena tudi pri Sieni, torej v osrčju Etrurije.

Predaleč bi zašli, če bi hoteli referirati o poizkusih razlage vseh v antiki omenjenih, neohranjenih imen tipa *Alicano*, *Ambito*, *Artara*, *Avesica*, *Barneo*, *Benela*, *Bipplium*, *Cliena*, *Crucium*, *Colatio*, *Clemidium*, *Ecuno*, *Eperunto*, *Larix*, *Lotodos*, *Patiuma*, *Planta*, *Paris*, *Precona*, *Ragando*, *Ris*, *Rinubium*, *Romula*, *Scoldium*, *Sedo*, *Seucion*, *Sorbam*, *UPELLAE*, na Koroškem *Virunum*, *Saloca*, *Candalicæ* itd. O mnogih med njimi ni mogoče sploh nič reči ali ponajveč samo ugibati. Brez dvoma pa gorenjski *Paris* nima nič skupnega s Parizom, kakor nimajo današnja imena *Verdun* na Dolenjskem nič opraviti s francoskim Verdunom. Staro *Paris* je izvedeno iz ilirskega antroponima *Baro*, krajevni imeni *Verdun* in ledinska imena *Verduna* pa bodo verjetno v sorodu z *vardovati živino* iz romanskega *guardare* in spadajo k pastirski kulturi, o kateri bomo še govorili.

Mnogo krajevnih imen, ki jih omenjajo antični avtorji, je izginilo obenem s kraji že stoletja pred slovansko invazijo, druga nam povzročajo velike težave. Mogoče je, da je *Bovec* staro *Phligadia*, *Polskava* *Pultovia* in podobno, ni pa mogoče tega lingvistično dokazati. V vzhodni in osrednji Sloveniji se je na splošno ohranilo zelo malo antičnih imen. *Ptuj*, *Celje*, *Hajdina* (staro, v petem stoletju izpričano *Candida*) in *Trojane* je pravzaprav vse. Vendar zasluži pozornost, da najdemo sem in tja tudi imena manjših potokov, ki se zde predslovenska. Poleg *Sotle* in *Savrce*, dveh pritokov Mirne, *Nevlje*, pritoka Meže, in *Nevljice*, pri-

toka Bistrice, bi omenil, da se je Virštajnski potok pri Kozjem v dvanajstem stoletju imenoval *Gila*, kar je verjetno nemška grafika za *Zilja*, staro nemško *Gila*, iz poznoilirskega **Gelia*, starejše **Gailias*, »tista, ki poplavlja«. Tudi v Beli Krajini je vas *Zilje* iz **Ziljane*, toda to je sled kasnejših migračnih procesov kakor *Dravlje* iz *Dravljane* pri Ljubljani. Ena *Krka* je tudi pritok Pesnice, *Kolpa* je drugo ime za Rašico. Poleg *Sotla* in *Vogljajna* so sumljiva, da niso slovanskega izvora, tudi imena pritoka Savinje *Bolska* in *Ljubija*. *Ljubija* se imenuje tudi eden od izvirov Ljubljanice, tretja *Ljubija* je v Bosni. Zdi se, da je *Ljubija* sorodno z *Ljubljana*, ki je tudi prvotno hidronim. V srednjem veku so Gradaščico imenovali *Ljubljanica*. Štajersko *Leoben* se v najstarejših virih imenuje *Liubina* poleg *Liubana*. *Leoben* je tudi eden od pritokov reke *Lieser* (staro **Elesura*). Ako so ta imena v kakšni zvezi z antičnim božanstvom Ljubljanice *Laburus* in krajevnimi imeni *Lebra* in *Elebra* pri Ravenatu, je to po mnenju tako resnih avtorjev, kakor je n. pr. H. Krahe, predindoevropski relikv. Sumljiva so tudi imena *Dreta*, *Meditija* in celo *Pšata*, še bolj pa jezera *Bled* in *Bohinj* poleg krajevnih imen tipa *Ter* (v zgornji Savinjski dolini), *Vače*, *Horjul*, (ki pa glasoslovno ne more biti iz Forum Julii, kot so mislili Škrabec, Šturm in Ramovš). Vendar o teh imenih ne moremo reči nič zanesljivega. Skrivnostna so tudi imena *Ig* in *Krim*. Ruski *Krim* je iz turščine, česar o našem Krimu ne moremo misliti. Podobnost je samo slučajna. Ne moremo niti zanesljivo presoditi, ali so *Dravinja* in *Savinja*, starejše *Dravina*, *Savina* že slovanske ali še predslovanske pomanjševalne tvorbe. Madžarsko *Herpeny* »mala Raba« bi se moglo razviti preko starovisokonemškega **Hrepinnia* iz slovanskega **Rabinja* ali morda **Rabina*, drugih primerov za ta način tvorbe deminutivov pa ne poznamo.

Čeprav so to samo drobci, vendar tudi iz njih lahko sklepamo na staroselce kakor iz imen *Vlah*, tipa *Laško*. Seveda pa imen, izvedenih iz *Vlah* ne smemo generalizirati. Za *Velike Lašče*, ki jih je Ramovš izvajal iz *Vlah*, kažejo historični zapisi na slovansko **Lazišče*. *Lahinja* v Beli Krajini pa je verjetno že v zvezi s kasnejšimi Vlahi, kot so imenovali Uskoke.

Več pozornosti pa zaslužijo nekateri drobci, ki so zašli v slovensko geografsko terminologijo. Za preiskovanje substrata v praslovanščini so na primer najbolj hvaležna področja imena rib in rastlin, iz geografske terminologije pa posebno izrazi za pojem »močvirje«. Za predromanski substrat v današnjih romanskih jezikih je največ gradiva v geografski terminologiji in v preprosti hišni obrti, posebno v izdelkih, ki niso prihajali na trg. Tako so na primer za žito prevladali latinski izrazi, za slamo in pleve pa so se ohranile predromanske

besede. Ker so se Slovani preselili iz krajev s popolnoma drugačno geografsko karakteristiko, bi smeli pričakovati, da bo v slovenski in južnoslovanski gorski in kraški terminologiji ostalo največ starih oznak za terenske značilnosti.

Vendar takšnega gradiva, ki bi bilo kolikor toliko nedvomno, ni veliko. Glasoslovno bi na primer brez težav spajali srbohrvaški *kik* »gora, vrh« z imeni tipa *Monte Cuco* v Alpah, kar smatrajo za predromansko ali celo predindoevrosko osnovo. Vendar je *kik* težko ločiti od cele vrste južnoslovanskih in tudi slovenskih apelativov in oronimičnih baz tipa *kič*, *kika*, *Kukelj*, *Kuklja*, *Čuklja*, morda tudi *kucelj* in *Koculj* in *Kučer*, *Kičer*, *Kicer*, *Kičelj*, kar se je verjetno vse, kakor gorska imena *Kičera*, *Kičora*, *Kociol* v Karpatih in poljsko dialektično *kiczora* »z gozdom poraščena gora«, razvilo iz slovenske osnove *kuča*, *kyka*, *kuka* z osnovnim pomenom »kodrast, spleten«. Skupno slovanska podedovana beseda za pojem »gora«, je samo *gora*, mrgoli pa pri tej pomenski kategoriji metafor tipa *hrbet*, *greben*, *brdo* itd. Južnoslovansko in češko *hrib* poleg slovenskega *hriber* in *hreber* (*navkreber*) in samo južnoslovansko *grič* razlagajo nekateri kot predslovanski substrat, drugi spet vidijo v tem slovanske sekundarne tvorbe. Gotovo predslovansko je *Kras*, čeprav ni nikoli izpričano v antiki. Toda *krš* bi se dalo razložiti slovansko. Omenil sem že pohorsko *mal*, *mel* »gora«, kar bi moglo biti, sodeč po imenih, ilirskega porekla. Zanimivo je tudi pohorsko *pen* »gorski vrh«, kar bi kakor nemška gorska imena *die Finne* in imena *Apennini*, ki so v antiki izpričana tudi na našem ozemlju, ne samo v ligurski Italiji, v Alpah in na Škotskem, govorilo za neko gotovo predkeltško osnovo. Čisto osamljeno je pohorsko *kunj* »grič, vršič«, kar bi moglo biti glasoslovno v zvezi s keltskim *caunus* »gora«, v Nemčiji v imenih *Kon*. Toda v Sloveniji je toliko gorskih imen *Konj*, poleg *Konica*, *Kunica*, da si s tem do sedaj ne znam pomagati. Pomensko sorodno je primorsko *kuncelj*, kar izvajajo iz romanščine. Tudi pohorski *kob* in *ceb* »gorski hrbet« ne kaže nobene zveze s slovanskim besednim zakladom. Že preje sem omenil koroško *krmol* »Bergvorsprung«. Za pojem »skala« sem že navedel besedno družino *kar*, *ker*, *kir*, *čar*, *čer* ter *krep*, *krepa* poleg *Krepake* »nerodoviten, skalnat svet«, sinonim za *bared*. Dokaj verjetno je predslovanska tudi slovenska in zahodno srbohrvaška beseda *griza* »kamenit svet«. Tudi *Vene* nad Trstom so predromanska osnova. Omenil bi še imena *Karlovica*, ki se znova pojavijo v Srbiji. To ne more biti nemška izposojenka, ampak je kakor alpsko srednje visoko nemško *Kerlín*, danes *Kärle*, *Kärl* »Einsenkung, Mulde« predgermanski deminutiv k isti besedi, ki se je ohranila v nemškem *Kar* »Bergkessel, Mulde«. Na Vipavskem pomeni *karlovina* »ilovica«. Bohinjsko

konta bo kakor *škroanta* pozno izposojeno preko romanščine iz predromanske osnove, ki se pojavlja tudi v tirolskih narečjih. Celotna imena kakor *Ganzov Skret* so sumljiva, če ni v njih ista osnova kakor v predromanskem *kreta* »skala«. Zahodno slovensko *rob* »skala« je tudi bližje predromanskim alpskim besedam za pojem »skala«, kakor splošno-slovanskemu *rob*. Predromansko je tudi *lašta* »kamenita plošča«, ki se v Posočju večkrat pojavlja v imenih in slovensko ter čakavsko *labora* »ptičja past«, pravzaprav »kamenita plošča, s podstavljenim klinom«. Čeprav so takšne zahodno slovenske dialektične besede in tudi toponimične baze predromanskega porekla sprejete verjetno preko romanščine, so vendar zelo stare. Rezijsko *ćamurče* »divja koza« je izpričano v centralni ladinščini, ne pa pri neposrednih sosedih Slovencev. Beseda je verjetno predindoevropska, iz neke osnove **kam-*, **gam-* »drog, ostrva, rog«. Spadalo bo sem tudi bohinjsko ime *Komarča* in dialektična beseda *komarča* »ostrvo za plezanje v gorah«. Predindoevropska je tudi beseda *tasa* »kup drv ali sena«, pogosto v ledinskih imenih od Krasa preko Posočja do Kranjske gore. Predindoevropska beseda je tudi *brin*, *brinje*, ki sega tudi v češčino in je gotovo avtohton substrat, ne pa romanska izposojenka kakor toliko kulturnih izrazov tipa *brenta*, *barigla*, *bersa* itd., ki so tudi predromanskega porekla. Ilirskega porekla so tudi besede *mul*, *mulast* »brez rogov«; *krinja*, *krnja* »Kerbe, Scharte«.

Največjo pozornost pa zaslužijo predslovanski relikti, ki kažejo na pastirsko kulturo. Dokaj obsežen areal imajo pri nas besede *tamar*, *taomar*, *tamor* »ograja za živino«, koroško nemško *tunger*, *tummer*, furlansko *tàmer*, *tàmar* in celo v rumunskem Banatu *tâmârjac* »ovčji hlev«. Osnova je verjetno predindoevropska. Sinonim za ta pojem je *medrje*, *mandrija*, *mandra*, *mandrga* »staja za živino«, furlansko *mandria*. Slovenske oblike kažejo, da so bile večkrat izposojene. Tudi v Srbiji in Makedoniji se pojavljajo ledinska imena *Mandra*, *Mandrač*, medtem ko je v Dalmaciji *mandrač* »pristan za čolne«. Osnova je verjetno indoevropska, vendar po mnenju nekaterih raziskovalcev že predromanska. Pri Snežniku imamo gorsko ime *Mašun* iz romanskega **mansionem* kot francosko *maison* »hiša«. Kot beseda je *mošun* prvič izpričano 1595 v Vinodolskem zakoniku v pomenu »staja, hlev«, še vedno živo na Krku in na Rabu, v imenih pa od Istre do osrednje Bosne. Sumljive so tudi *Mošnje* na Gorenjskem, 1154 *Mosnach* iz **Mošenjane* ali **Mošunjane*. V Dalmaciji je za *mošun* sinonim *jara* iz lat. *hara* v pomenu »zimski hlev«. Dokaj verjetno bodo tudi slovenska imena *Jarica*, *Jarišče*, n. pr. *Jarše* iz **Jariščane* iz iste osnove, ker ni zanje zadovoljive slavistične razlage, kakor je v Dalmaciji *mošnište* »kraj, kjer je bil nekoč hlev«. Na Pohorju je izpričana beseda *tega*, *teha* »pastirska koča« iz predro-

manskega **ateggia*. Sinonim je *bajta*, kar sega daleč v Alpe in je izpričano tudi v Makedoniji ter je predindoevropskega porekla. Podjunsko *čola* »krava« je tudi sorodno predromanskemu *čorla* »suha krava« itd. Slovensko in hrvaško *buša* »krava domače pasme« je tudi beseda, ki sega daleč v Alpe in je predindoevropskega porekla. Enako je kravje ime slovensko *laba*, srbohrvaško *labo*, ki se ujema s predindoevropskimi izrazi za kravo v albanščini in v švicarskih dialektih. Že prej sem omenil imena *Verdun* in *vardevati*, ki bodo verjetno romanski relikti. Tudi izrazi *kucek*, *cucek*, *kucin* itd. za psa segajo od Kavkaza do Biskajskega zaliva in pripadajo prastarim pastirskim kulturam.

Geograf Melik se je v svoji študiji »Izvenalpske planine na Slovenskem« dotaknil vprašanja pastirskih selitev na naših tleh v srednjem veku in upravičeno sklepal, da je to prastara domača institucija. Lingvistično gradivo popolnoma potrjuje to hipotezo. Sklepati smemo, da so še dolgo po prihodu Slovanov v Alpe živeli povsod v gorskih predelih domorodni pastirji, ki so se pozimi preselili bliže k morju ali v Furlansko nižino. Najdlje so se verjetno ohranili v obsoških planinah. To je bil element, ki je pod bolj ali manj rahlo romansko prevleko ohranil toliko predromanskih reliktoev, ki so jih postopoma z nosilci vred vsrkavala vase slovenska narečja.

V slovenskem besednem in imenskem fondu je še mnogo neznanega in neraziskanega. Mnogim problemom sem se namenoma izognil, saj bi za precizno in vsestransko analizo vsega gradiva potreboval posebno monografijo in še mnogo let dela. Ne, da bi delali nasilje jeziku. Slovenščina ni prav nič prikrajšana, ako na primer gorsko ime *Sart* v Reziji, 1085 *Sartus mons*, ne izvajamo iz slovenskega *Žrd*, ampak iz romanskega (*ex*)*sartum* »krčevina«, kar sega v onomastiki celo do Holandske. Ako ne bomo posvetili pažnje tudi takšnim drobnim dejstvom, kakor je na primer, da so imena iz longobardske osnove *guizze*, furl. *vizza* »gozd, kjer je krčenje prepovedano« nagosto nasejana ravno na furlansko slovenski etnični meji in nikjer drugod, ne bomo nikoli imeli določnejše predstave o razlikah med romanskim in prvotnim slovenskim sistemom agrarnega gospodarstva. Novejši češki zgodovinarji trdijo skoraj splošno, da so bili Slovani po prihodu na Češko še nekaj stoletij na pol nomadski skitanci ter so se šele od devetega stoletja dalje začeli stalno naseljevati. Za Slovence bi iz jezikovnega gradiva lahko sklepali, da so bili krčevinarji ter je v njihovo agrotehnično terminologijo tudi kasneje prodrlo zelo malo tujih elementov, za razliko od tistih staroselcev, ki so se po slovanski naselitvi še ohranili in spominjajo na aromunske nomade na osrednjem Balkanu. V zgodnjih hrvaških virih se v zaledju jadranskega primorja ome-

njajo *Snaci* in to je mladane vse, kar je po teh staroselcih v zgodovini ostalo. Prepričan sem pa, da bo mogoče iz slovenskega in srbohrvaškega besednega in imenskega fonda sčasoma izluščiti še mnogo več gradiva, kakor je bilo opravljenega doslej. Saj vendar ne moremo na primer vedno vztrajati na avtoriteti Miklošičevih etimologij in izvajati slovenski in istrsko hrvaški glagol *peljati* iz romanskega, pomensko precej različnega *pigliare*, ko pomeni v jeziku Baskov *i-bili* skoraj natančno isto kot slovensko »peljati«. Beseda kakor *lonec* ne more biti izposojena naravnost iz latinskega *lanx*, ampak iz iste osnove v drugem, neznanem jeziku.

To, kar do sedaj vemo o substratu v slovenščini, že zadostuje, da si ustvarimo neko splošno sliko o zgodovini kolonizacije naših tal. Razlike med zgodovinskimi poročili z arheološkimi dopolnitvami na eni strani in lingvističnimi izsledki na drugi je mogoče uskladiti vsaj nekoliko s tezo, da okupatorji niso bili vedno kolonizatorji, kot lahko to tolikrat ugotovimo v novejšem razvoju. Globlje jezikovne sledove so lahko pustili samo kolonizatorji. Zato ima malo smisla iskati v Sloveniji sledove Longobardov, ki so se pred Slovani mudili v deželi približno dvajset let, drugje kot na skrajnem zahodu, kjer so se utopili v romanščini. Imena longobardskega porekla so *Fara* (pri Gorici), *Nožet* (pri Kopru) iz *gahagi*, *Arbeč*, italj. *Erbezzo* iz *arbjo* in morda *Legrada*. Latinske prvine so zelo redke, krepko se uveljavlja šele zgodnja romanščina, saj nas preseneča, da je beseda *tolmun* živa samo v delu Dolenjske, *fortuna* »nevihta« na Štajerskem itd. Z iskanjem keltskih reliktoev bi si verjetno cel rod jezikoslovcev polomil zobe. Zanesljivo keltska so v antiki samo imena na *-dunum*, pri nas *Neviodunum*, toda v Jugoslaviji se od petih nobeno ni ohranilo. Nekateri še vedno radi razlagajo imena *Glanis*, *Clanis* iz keltsčine, toda areal teh imen daleč presega meje vseh znanih in suponiranih keltskih invazij. Umetno znova uvedene *Karavanke* niso iz keltskega *karvos* »jelen« ampak iz *karvant*. — Etnikon *Carni*, iz katerega so se kasneje v longobardski dobi razvila deželna imena *Carnia*, *Carniola* in današnje *Kranj*, *Kranjsko*, ni nujno, da bi bil keltski, čeprav govore antični viri o mešanici Keltov in Ilirov. Bogato je zastopana pri nas ilirovenetska dediščina. Nekatera rečna imena tipa *Aesontius*, *Albantia* pripuščajo možnost še starejše indoevropske plasti; nekateri govore o Protoitalcih. Skozi ilirovenetsko plast ali celo vzporedno z njo pa prosevajo predindoevropske, predvsem alpske prvine.

Prazgodovina je napisana v hieroglifih, a žal niti ti niso vklesani v kamen, ampak jih je treba najprej izbrskati iz neznanega, šele potem jih lahko začnemo luščiti. Učiti pa se je mogoče samo iz lastnih zmot.